

Možno povedať, že ako reakcia na Rawlsovu teóriu vznikla kniha R. Nozicka *Anarchia, štát a utópia*. Nozick v nej prezentuje názory protichodné Rawlsovým, na rozdiel od jeho jednotlivcov fungujúcich v sociálnej kooperácii kladie dôraz na slobodné rozhodnutia jednotlivcov, teda na prísny individualizmus.

Rovnako v štúdií R. Rortyho *Priorita demokracie pred filozofiou*, ktorá završuje celú publikáciu, sú myšlienky autora úzko späté so spomenutou prácou J. Rawlsa. Rorty v podstate predkladá analýzu hlavných ideových prúdov v liberálnom sociálnom myslení. Morálne kvality a občianska cnosť sú základom, o ktorý sa opierajú, polarizácia však nastáva pri ich chápaní a v ich realizácii vo verejnom živote.

Na základe prístupu k riešeniu otázok morálnych kvalít a občianskej cnosti, ktoré sa považujú za základ fungovania verejnej politiky, dochádza podľa Rortyho k polarizácii liberálnej sociálnej teórie. Predstavuje tri typy liberálnej sociálnej teórie - absolutizujúcu, pragmatickú, tretí typ reprezentuje komunitarizmus.

V našich podmienkach nemá liberalizmus silnú tradíciu - ani sociálnu, ani politickú či filozofickú, a preto rozhodnutie vydať takto zameranú antológiu s cieľom sprístupniť jeho ideové poslanstvo je prospešné pre každého, kto hľadá východisko v novej politickej situácii, kto sa zaujíma o liberálne zameranú politiku a filozofiu, komu nie je ľahostajná budúca duchovná kvalita života.

Publikácia nie je svojím obsahom určená len pre úzky okruh v problematike zainteresovaných čitateľov.

Slávka Hadušovská

Slávka Hadušovská
Spoločenskovedný ústav SAV
Karpatská 5
04 001 Košice
SR

ĎALŠIA SPRÁVA O STAVE SVETA

D. H. MEADOWSOVÁ, D. L. MEADOWS, J. RANDERS: Překročení mezí. Konfrontace globálního kolapsu s představou trvale udržitelné budoucnosti. Praha, Argo 1995, 319 s.

Kniha *Prekročenie medzi* je dielom autorov tímu vedcov zapojených do výskumu, ktorého výsledkom bol počítačový model WORLD 3 a v roku 1972 aj prvá správa Rímskeho klubu *Hranice rastu* (The Limits to Growth), ktorej podtitul znel *Správa Rímskeho klubu o stave ľudstva*. Táto správa na seba strhla veľkú pozornosť svetovej verejnosti. Hlavným terčom jej kritiky bol stále väčší nárast hospodárstva. Autori konštatovali, že pokiaľ vývoj pôjde naďalej cestou zvyšovania rastu, vyčerpajú sa surovinné zdroje a zároveň príroda podľahne ťarche odpadu. Súbežne bol vystavený kritike nekontrolovateľný nárast obyvateľstva v krajinách tretieho sveta. Predpokladané

zrútenie svetového systému bolo vypočítané na základe dostupných dát najneskôr za sto rokov. Autorský kolektív varoval svetovú verejnosť pred prílišným spoliehaním sa na vedu a technický pokrok a požadoval zastaviť exponenciálny rast vo všetkých oblastiach svetového hospodárstva. Ideológiu exponenciálneho rastu bolo podľa nich nutné nahradiť ideológiou nulového rastu.

Prácu *Prekročenie medzi*, ktorú autori publikujú o dvadsať rokov neskôr, charakterizuje rozšírený diapazón problémov, ktoré naznačili v prvej správe Rímskeho klubu. Dlhodobé procesy charakterizované exponenciálnym rastom totiž pokračujú napriek rôznym politickým snahám a predsavzatiám.

Obsah knihy je rozdelený na osem kapitol, na konci nachádzame dodatok venovaný výskumu a výučbe pomocou počítačového modelu WORLD 3 a komentovanú bibliografiu zameranú hlavne na štatistické informácie o stave sveta a niektoré práce pre Rímsky klub. Autori vychádzajú z globálnych dát, z modelu WORLD 3 a z celkovej svetovej situácie posledných rokov. Konštatujú, že závery knihy *Hranice rastu* sú stále platné, potrebujú však rásnejšiu dikciu:

“1. Využívanie životne dôležitého prírodného bohatstva a produkcia mnohých druhov znečisťujúcich látok už prekročili mieru, ktorá je fyzicky udržateľná. Bez významného obmedzenia toku materiálov a energie nastane v nastávajúcich desaťročiach nekontrolovateľný úpadok produkcie potravín, využívania energie a priemyselnej produkcie na jedného človeka.

2. Tento úpadok nie je nevyhnutný ... sú nevyhnutné dve zmeny. Zásadnou je komplexná revízia politiky a praktík, ktoré vedú k trvalému rastu materiálnej spotreby a populácie.

3. Trvale udržateľná spoločnosť je stále technicky a ekonomicky možná...Prechod k trvale udržateľnej spoločnosti vyžaduje dôsledné vyváženie dlhodobých a krátkodobých cieľov... vyžaduje viac než zvýšenú produktivitu a viac než zmenu technológií, vyžaduje tiež zrelosť, súcit a múdrosť.” (s. 20-21).

Tieto závery predstavujú podmienené varovanie, nie procto. Ukazujú smer života na tejto planéte. Znovu sa zdôrazňuje konečnosť Zeme a čohokoľvek fyzického - znovu sa konštatuje, že treba brať vážne *hranice* energie, materiálov, zdrojov. Je dôležité pochopiť, že naša planéta sa v čase vyvíja, ale nerastie a ekonomika ako podsystem ohraničenej Zeme sa nakoniec bude musieť prispôbiť tomuto trendu rozvoja.

Veľkú pozornosť venujú autori problému znečistenia Zeme. Okrem iných vážnych zistení a faktov, doplnených podrobnými štatistickými údajmi a grafmi, uvádzajú: “...súčasné koncentrácie oxidu siričitého a metanu v atmosfére sú omnoho vyššie než kedýkoľvek v predchádzajúcich 160 000 rokoch... V globálnom meradle je v zemskej atmosfére významná nerovnováha, ktorá sa exponenciálne zhoršuje. Procesy uvedené touto nerovnováhou do pohybu prebiehajú podľa ľudských kritérií pomaly. Môže trvať desaťročia, kým sa ich dôsledky prejaví roztápaním ľadu, zvyšovaním hladiny morí, zmenou morských prúdov... Toto znečistenie nie je známkou pokroku. Je znakom neúčinnosti a nezodpovednosti.” (s. 120).

Zo skúseností, ku ktorým dospeli autori v posledných rokoch, vychádza ich predpoklad, že cesta k trvale udržateľnému systému je ťažká, ale uskutočniteľná (keďže celá ich

práca predstavuje vedome optimistický model). Uskutočiteľná bude za predpokladu, že si v globálnom meradle uvedomíme, že ľudský socioekonomický systém s jeho dnešnou štruktúrou je neovládateľný, že prekračuje svoje hranice a mieri ku kolapsu. Je preto nevyhnutné zmeniť štruktúru systému, t.j. zmeniť informačné väzby v systéme. Trvale udržateľný systém vytvára trvale udržateľnú spoločnosť, ktorú autori v najjednoduchšej podobe definujú takto: “Trvale udržateľná je taká spoločnosť, ktorá môže pretrvávať generácie, ktorá je dostatočne predvídavá, pružná a múdra na to, aby si nepodkopala fyzické ani sociálne systémy, ktoré ju podporujú.” (s. 228).

Z týchto premís vyplýva pre autorov vízia nového sveta, ktorý by sa mohol vyvinúť z *revolúcie trvalej udržateľnosti*. Tento typ revolúcie dnes ťažko opísať (avšak rovnako ťažko bolo opísať aj poľnohospodársku či priemyselnú revolúciu). Revolúcia trvalej udržateľnosti by mohla zmeniť tvar Zeme, ľudské sebazpoznanie, inštitúcie, kultúru, filozofiu. Autori nedisponujú čarovným prútikom, ktorý by vyvolal túto revolúciu: “Samozrejme, nikto nevie, ako revolúciu trvalej udržateľnosti vyvolať. Neexistuje a nikdy nebude existovať zaškrťavací zoznam: ‘Aby sa uskutočnila globálna revolúcia, splňte nasledujúcich dvadsať krokov’... Keď však dôjde k revolúcii trvalej udržateľnosti, bude organická a vývojová, vyrastie z vízií, pochopenia, experimentov a činov miliárd ľudí.” (s. 241).

Kľúčom k transformácii sú podľa autorov informácie, čo neznamená nevyhnutne viac informácií, ale nové prúdy, nových príjemcov a nový obsah informácií. Autori si uvedomujú, že holý instrumentalizmus, a my by sme mohli dodať - veda ovládaná karteziánsko-newtonovskou paradigmou - je veľmi úspešný a efektívny, čo umožňuje starému systému fixovať svoju pozíciu a udržiavať striktnú kontrolu informácií. Cesta k trvale udržateľnému systému je komplikovaná a je možné, že svet má len veľmi málo času. Autori zdôrazňujú, že svet nestojí pred predurčenou budúcnosťou, ale pred voľbou. Je to voľba medzi modelmi. Každý model zjednodušene reprezentuje skutočnosť. Každá tabuľka, graf, mapa, údaj o svete je v tejto knihe modelom. Pokiaľ majú mať modely význam, musia byť porovnateľné so “skutočným svetom”. Ako autori uvádzajú, myšlienkové modely dovoľujú nám, ľuďom, byť úspešným biologickým druhom. Myšlienkové modely nás však privádzajú aj do mnohých ťažkostí. Ale bez ohľadu na ich silu či slabosť ľudské myšlienkové modely sú nevyhnutne jednoduché v porovnaní so zložitým a neustále sa meniacim vesmírom, v ktorom žijeme. Model WORLD 3 sleduje stavy veličín typu “populácia”, “znečistenie”, “svetový kapitál”, “obhospodarovaná pôda” a i. Prvky modelu WORLD 3 sú prepojené tak, aby vytvárali dynamický celok, berúc do úvahy pohyb populácie, hromadenie znečistenia, premenné toky surovín, konkurujúce si požiadavky na investície atď. Mnoho príčinných vzťahov v modeli WORLD 3 je nelineárnych, t.j. grafy zobrazujúce tieto vzťahy nie sú priamkami v celom rozsahu hodnôt veličín, ktoré graf opisuje. Ako konštatujú autori práce, jediným cieľom modelu WORLD 3 je porozumieť možným prístupom ľudskej ekonomiky z hľadiska únosnosti pre planétu.

V knihe nachádzame niekoľko modelových východísk: jeden model predpokladá, že tento konečný svet je bez hraníc; druhý model tvrdí, že hranice sú reálne, ale už nemáme dosť času a ľudia nedokážu byť zodpovední a súcitní. Tretí model konštatuje, že hranice sú reálne a máme toľko času, koľko potrebujeme, ale netreba ho už strácať. Ktorý z týchto

modelov je ten pravý? Autori knihy nedávajú presnú odpoveď. Všetky fakty, ktoré sústredili z celosvetových údajov do počítačových modelov, však naznačujú, že tretí model by mohol byť pravdivý: "Neexistuje žiadny spôsob, ako získať istotu, okrem jedného: vyskúšať ho." (s. 254).

Lubov Štekauerová

PhDr. Lubov Štekauerová
Katedra filozofie FF UPJŠ
ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
SR

IN MEMORIAM BRANKO BOŠNJAK (1923-1996)

Po D. Grličovi, R. Supekovi a G. Petrovičovi opustila navždy záhrebskú filozofickú verejnosť ďalšia jej výrazná osobnosť - profesor **Branko Bošnjak** (1923-1996). Patril k jadrú filozofov, ktorí v roku 1964 založili časopis Praxis a Letnú školu na Korčule. Preto sa stal aj členom prvej redakcie časopisu a práve jeho štúdiu *Názov a pojem "praxis"*, uverejnenú v prvom čísle časopisu, nachádzame na začiatku nasledujúceho niekoľkoročného inšpiratívneho pôsobenia Praxisu nielen vo vtedajšej Juhoslávii, ale aj vo svete.

S filozofiou na záhrebskej univerzite spojil B. Bošnjak celý svoj život - najprv ako poslucháč a potom ako asistent, docent, profesor a dlhoročný vedúci katedry dejín filozofie, aj ako aktívny člen Chorvátskej filozofickej spoločnosti. Naozaj výstižné je zistenie, že svoj základný filozofický postoj vybudoval v mene humanizmu a spravodlivosti nielen v dialógu s Marxom, ale aj na základe bohatstva minulého filozofického myslenia. Práve preto sa B. Bošnjak vedel aj v najzložitejších chvíľach povzniesť nad každodennosť a dať sa do služieb skutočného a trvalého duchovna.

Celkový význam osobnosti a vedeckej tvorby B. Bošnjaka charakterizujú slová profesora Branka Despota, prednesené na poslednej rozlúčke s významným pedagógom a filozofom, podľa ktorých bol B. Bošnjak jedným z tých mysliteľov, ktorí sa - v protiklade k pseudofilozofom všetkých druhov, počnúc "oficiálnymi" a končiac "prenasledovanými" a "znemožňovanými" - pričínili o to, že slovo a fenomén filozofie v chorvátskych končičkách nikdy nezanikli.

(ak)